

B O G A N M E L D E L S E R

H. WINDING PEDERSEN og KJELD SCHERFIG, red.: *Strukturproblemer i erhvervslivet*. Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut, nr. 18. København: Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler (Gad), 1971. 247 pp. Pris: Kr. 69,00.

Bogen er en samling af efteruddannelsesforelæsninger, forår 1970. Professor H. Winding Pedersen lægger problemstillingen op i en indledningsforelæsning om *struktur og strukturrationalisering*. Det fremhæves her, at de vigtigste træk i erhvervslivets struktur er antallet og størrelsesfordelingen af bedrifter og foretagender, koncern-dannelserne, den geografiske placering, den tekniske og økonomiske trindeling i produktion og omsætning samt specialiseringsgraden på de enkelte trin. For handelen nævnes særligt de vigtigste stordrifts- og integreringsformer, bl., a. supermarkeder og kædeforretninger. Der søges herefter frem til, hvad man fra et samfundsmæssigt synspunkt kan forstå ved strukturrationalisering. Rationalisering kan tænkes fastslået, når man ved indexberegning i faste priser for input af produktionsfaktorer og for output, opfattet som produceret eller afsat mængde, kan konstatere, at forholdet output/input stiger. Når rationaliseringen skyldes ændringer i strukturen, således som den er karakteriseret foran, foreligger strukturrationalisering.

Bl.a. ved henvisninger til udenlandske forfattere gøres der rede for baggrunden og virkningerne af strukturrationalisering. Egentlige beregninger af virkningerne heraf i overensstemmelse med definitionen er hidtil ikke gennemført. Vurderingerne af strukturændringerne er i det hele vanskelige, fordi der følger virkninger med udenfor den sektor er erhvervslivet, hvor ændringerne eller foranstaltningerne gennemføres.

Kapitlet slutter med nogle korte hovedtræk af den offentlige politik overfor

strukturændringer, herunder navnlig om monopollovgivningen.

Til denne interessante indledning skal der kun her bemærkes, at der navnlig er to vigtige sider af strukturproblemerne, som burde være behandlet i indledningen og derefter gjort til genstand for særlige forelæsninger. Det ene er spørgsmålet om den omplacering af arbejds kræfter, som så godt som altid følger med en strukturrationalisering. I hvor høj grad rationaliseringsfeltet ved afskedigelse af arbejdere og funktionærer vælter en byrde over på det øvrige samfund, må være en ganske afgørende faktor i vurderingen. Det andet er det geografiske synspunkt. Giver strukturrationaliseringen ikke en yderligere svækkelse af de tyndbefolkede områder, således at offentlig egnsudvikling delvis er et modtræk heroverfor?

Kapitlerne 2-9 giver eksempel materiale til belysning af problemerne inden for dansk industri, håndværk, byggeri og handel. I kapitel 10 behandles finansieringsproblemer. Kapitel 11 belyser problemerne for Europas industri. Kapitel 12 er en gennemgang af de svenske koncentrationsbetænkninger. Kapitel 13 og 14 handler om monopollovgivningen dels i England og dels i Europa. Der skal i det følgende gives en kort karakteristik af indholdet af de enkelte kapitler og rejses de spørgsmål, som gennemlæsningen har givet anledning til.

Afdelingschef Jørgen Harne fra jern- og metalindustrien beretter om *Samarbejde mellem virksomheder i den danske jern- og metalindustri*. Motivet for denne arbejdsgiverforenings forsøg på at formidle et produktionsmæssigt og økonomisk samarbejde er mulighederne for dansk medlemskab af EF. Der gives en talmæssig oversigt over de opnåede resultater med hensyn til sammenslutninger og aftaler i årene fra 1964-69. I forhold til foreningens 2 600 medlemmer forekommer ca. 120 tilfælde ikke imponerende og det ville have

B O G A N M E L D E L S E R

H. WINDING PEDERSEN og KJELD SCHERFIG, red.: *Strukturproblemer i erhvervslivet*. Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut, nr. 18. København: Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler (Gad), 1971. 247 pp. Pris: Kr. 69,00.

Bogen er en samling af efteruddannelsesforelæsninger, forår 1970. Professor H. Winding Pedersen lægger problemstillingen op i en indledningsforelæsning om *struktur og strukturrationalisering*. Det fremhæves her, at de vigtigste træk i erhvervslivets struktur er antallet og størrelsesfordelingen af bedrifter og foretagender, koncern-dannelserne, den geografiske placering, den tekniske og økonomiske trindeling i produktion og omsætning samt specialiseringsgraden på de enkelte trin. For handelen nævnes særligt de vigtigste stordrifts- og integreringsformer, bl., a. supermarkeder og kædeforretninger. Der søges herefter frem til, hvad man fra et samfundsmæssigt synspunkt kan forstå ved strukturrationalisering. Rationalisering kan tænkes fastslået, når man ved indexberegning i faste priser for input af produktionsfaktorer og for output, opfattet som produceret eller afsat mængde, kan konstatere, at forholdet output/input stiger. Når rationaliseringen skyldes ændringer i strukturen, således som den er karakteriseret foran, foreligger strukturrationalisering.

Bl.a. ved henvisninger til udenlandske forfattere gøres der rede for baggrunden og virkningerne af strukturrationalisering. Egentlige beregninger af virkningerne heraf i overensstemmelse med definitionen er hidtil ikke gennemført. Vurderingerne af strukturændringerne er i det hele vanskelige, fordi der følger virkninger med udenfor den sektor er erhvervslivet, hvor ændringerne eller foranstaltningerne gennemføres.

Kapitlet slutter med nogle korte hovedtræk af den offentlige politik overfor

strukturændringer, herunder navnlig om monopollovgivningen.

Til denne interessante indledning skal der kun her bemærkes, at der navnlig er to vigtige sider af strukturproblemerne, som burde være behandlet i indledningen og derefter gjort til genstand for særlige forelæsninger. Det ene er spørgsmålet om den omplacering af arbejds kræfter, som så godt som altid følger med en strukturrationalisering. I hvor høj grad rationaliseringsfeltet ved afskedigelse af arbejdere og funktionærer vælter en byrde over på det øvrige samfund, må være en ganske afgørende faktor i vurderingen. Det andet er det geografiske synspunkt. Giver strukturrationaliseringen ikke en yderligere svækkelse af de tyndbefolkede områder, således at offentlig egnsudvikling delvis er et modtræk heroverfor?

Kapitlerne 2-9 giver eksempel materiale til belysning af problemerne inden for dansk industri, håndværk, byggeri og handel. I kapitel 10 behandles finansieringsproblemer. Kapitel 11 belyser problemerne for Europas industri. Kapitel 12 er en gennemgang af de svenske koncentrationsbetænkninger. Kapitel 13 og 14 handler om monopollovgivningen dels i England og dels i Europa. Der skal i det følgende gives en kort karakteristik af indholdet af de enkelte kapitler og rejses de spørgsmål, som gennemlæsningen har givet anledning til.

Afdelingschef Jørgen Harne fra jern- og metalindustrien beretter om *Samarbejde mellem virksomheder i den danske jern- og metalindustri*. Motivet for denne arbejdsgiverforenings forsøg på at formidle et produktionsmæssigt og økonomisk samarbejde er mulighederne for dansk medlemskab af EF. Der gives en talmæssig oversigt over de opnåede resultater med hensyn til sammenslutninger og aftaler i årene fra 1964-69. I forhold til foreningens 2 600 medlemmer forekommer ca. 120 tilfælde ikke imponerende og det ville have

været interessant med helt konkrete oplysninger om samarbejdets karakter.

Direktør Børge Nielsen, Skandinavisk Tobakskompagni A/S, skriver om *Integration af industri og distribution*, og det er navnlig om hans eget selskab, der er en sammenslutning af tre familieselskaber, Chr. Augustinus, C. W. Obel og R. Færch, og hvoraf det yngste Færch var ca. 90 år gammelt. Også for denne sammenslutning går EF ind i motiverne, men den stærke koncentration af tobaksindustrien i udlandet har også spillet en rolle. De gamle virksomheder giver anledning til at fremhæve de mange vanskelige vurderingsproblemer som sammenlægning af aktiverne giver anledning til. Mod afslutningen stilles fordele og ulemper op overfor hinanden. Det er beklageligt, at der kun gøres meget lidt ud af fordelene. Man må formode, at der er beregninger over de forbedringer i rentabilitet og likviditet, som der er tale om. Der gøres noget mere ud af ulemperne. For medarbejderne foreligger der ikke blot risiko for afskedigelser, men hvis man bliver, for at få et forringet arbejde.

Direktør S. Dyrlov Madsen, Eksport-Svineslagteriernes salgsforening, redegør for *Strukturproblemer inden for den danske svineslagterisektor*. Samarbejdet her går mange år tilbage. Det omfatter på den ene side bl.a. fælles drift af konserverfabrikker, kød- og benmelsfabrikker og tarmselskaber og på den anden side almindelige brancheproblemer, der siden slutningen af forrige århundrede har været klaret af De samvirkende danske andelsvineslagterier. Hertil kommer eksportsamarbejdet gennem salgsforeningen, der både formidler afregningen for eksporten, fører reservelagrene og driver fælles salgsarbejde. Slagterierne har herudover en række servicevirksomheder f.eks. for indkøb af driftsmidler, for forsikring og forskning, og sammen med De danske mejeriforeningers fællesorganisation drives landbrugets EDB-centraler.

I de senere år er der nedlagt flere mindre slagterier og i 1969 har andelslagteriernes fællesbestyrelse udsendt en rapport med en planlægning om yderligere

integrering og produktionsfordeling frem til 1978. Den optimale produktionsenhed er større end de nuværende største slagterier, og udviklingen af detailafsætningen går imod færdigpakkede mærkevarer og store indkøb. Foreløbig sigtes mod et regionssamarbejde, men målet er et nationalt slagteriselskab.

I denne meget klare udvikling savner man noget om de vanskeligheder, der må have været i forbindelse med udviklingen inden for de enkelte organisationer og i forhold til slagteribranchens private udøvere.

Direktør Thøgersen, Dansk landbrugs grovvarerelskab, gennemgår *Samlingsbestræbelser i andelsgrovvarehandelen* d.v.s. etablering af det selskab, han er direktør for. Det afgørende for, at de fleste af landsdelsforeningerne blev samlet i 1969 var vanskelighederne for Øernes andelselskab.

I kapitlet om *De små industrivirksomheder og håndværket* fortæller professor Poul Milhøj, der var formand for håndværkerkommissionen, om denne kommissions arbejde. Indgående har man bl.a. beskæftiget sig med underleverandørsystemet. Her regnes med fremtidsmuligheder for de mindre virksomheder ved at satse på stigende specialisering.

Direktør Viggo Nørby gennemgår *Rationalisering inden for bygge- og anlægsvirksomheden*. Produktionen pr. beskæftiget på byggepladsen er steget stærkt, men foreløbig har det ikke medført virkning for prisudviklingen på grund af efterspørgselspres og begrænset konkurrence, og de totalentreprisystemer, som kunne give yderligere omkostningsbesparelser, er kun i ringe grad anvendt her i landet. Flere andre interessante sider af den danske bygge- og boligpolitik nævnes, men kunne naturligvis ikke uddybes nærmere i en enkelt forelæsning. Problemerne er så aktuelle og vigtige, at de fortjente en særlig forelæsningsrække.

Om handelen er der to kapitler: *Om integrationstendenser i dansk detail- og engroshandel* af professor Arne Rasmussen, og af førstedirektør Ebbe Groes:

Strukturændringer i forbrugerkooperationen. Det første er en nyttig, navnlig statistisk oversigt for hele landet. Kapitlet om brugsforeningsbevægelsen, som Groes kalder sit virkefelt, redegør interessant for integrering af import/produktion, grossist- og detailvirksomhed. Groes foretrækker at tale om strukturændringer som en offensiv handlingsparameter og ikke som det skæbnebestemte udviklingsmønster. Men ikke bevægelsens indre modstand er blevet overvurderet ved at henvise til, at brugerne ikke havde noget valg under hensyn til udviklingen i den private handel. Og var der ikke meget om dette, så ville vel andet i tiden pege på det værdifulde i bevarelsen af den umiddelbare medlemsindflydelse i den gammeldags brugs.

Direktør Sten Wikander fra Volvo deltager i samlingen med: *Finansiella problem i samband med näringslivets strukturförändringar.* Det interessante stof har som Wikander selv antyder ikke nogen speciel relation til strukturrationalisering, da finansiering af investeringer på grundlag af en plan for strukturrationalisering må være lettere gennemførlig end en tilsvarende investering uden dette grundlag.

I *Strukturproblemer i europæisk industri* giver professor Thorkil Kristensen nogle brede almindelige synspunkter, hvor der tages udgangspunkt i ønsker om en betydelig økonomisk vækst, nedtrapning af inflations-, arbejdsløsheds- og betalingsbalanceproblemer samt en reduktion af den såkaldte teknologiske kløft. Det kommer ikke tydeligt frem, at den stærke vækst med strukturændringer har positiv sammenhæng med inflationen. M.h.t. underlegenheden i forhold til USA siges det, at den ikke er så meget af rent teknisk natur, men hænger sammen med en mindre effektiv form for virksomhedsledelse. Her kan sættes ind med mobilisering af kundskaber, som der gøres meget ud af i artiklen. Det er ikke omtalt, at medarbejdernes organisationsforhold, der er af betydning for virksomhedsledelsen i store dele af Europa, er vidt forskellige fra forholdene i USA.

Professor Søren Gammelgaard giver i

Strukturproblemer i svensk næringsliv en gennemgang af koncentrationsudredningens seks omfattende bind. Da der navnlig lægges vægt på de fire generelle betænkninger om kreditmarkedet, om industrien, om handelen og om ejendomsret og indflydelse i det private næringsliv får man under kyndig vejledning en oversigt over, hvad strukturomlægninger foreløbig har ført til i Sverige, hvor udviklingen er længere fremme end her. De afsluttende vurderende betænkninger forelå ikke, men Gammelgaard gør i sine afsluttende bemærkninger bl.a. opmærksom på, at udvikling i retning af stadig større koncentration er fulgt op af et større antal aktionærer, at indkomst- og formuefordeling er blevet noget mere lige – og at konkurrencen efter hans opfattelse i de sidste 10-20 år har fået et væsentligt større råderum. Til det sidste skal føjes, at det i hvert tilfælde er en konkurrence af en helt anden karakter end den priskonkurrence, som er en forudsætning for en liberalistisk velfærdsøkonomi.

Professor Thomas Wilsons kapitel om *British Policy on Cartels and Concentration* fortæller bl.a. om den seneste udvikling af den engelske industripolitik, hvor mulighederne for at gribe ind overfor sammenlutninger ikke har været særlig effektiv, medens en lovgivning om Industrial Reorganisation Corporation har givet staten store muligheder for at gå ind i integreringspolitikken. Wilson gør opmærksom på, at der er folk der er parat til at acceptere mindre effektivitet, hvis dominansen hos industrilederne samtidig afsvækkes.

Direktør A. Sonne gennemgår *Udviklingstendenser i den europæiske monopollovgivning*, hvor man dels får hovedtrækkene af lovgivningen i Storbritannien, Den tyske forbundsrepublik, Frankrig og de nordiske lande, og dels reglerne i EF, Efta, Gatt m.v. Lovreglernes udvikling belyses nærmere ved beskrivelse af væsentlige tilfælde, hvor de har fået praktisk anvendelse.

Det er alt i alt en meget broget samling oplysninger og forholdsvis få synspunkter, der findes i denne forlæsningsamling.

Alle praktisk arbejdende polit'ere og ledende erhvervsfolk vil kunne finde noget i samlingen af interesse, men den enkelte vil i mange tilfælde kunne hoppe en del over, fordi det er for velkendt eller ligegyldigt. Det har naturligvis ikke kunnet lade sig gøre, at redaktørerne bandt de kendte forelæsere efter en stram disposition, og det er måske derfor ikke sært, at den røde tråd på mange steder falder på gulvet, men et par afsluttende forelæsnings fra universitetets side kunne antagelig i et vist omfang have lagt tråden på plads igen.

Niels Banke*

* Fhv. direktør for Monopoltilsynet.

CARL ERIK SØRENSEN: *Kreditmarkedet og industriens ekspansion*. København: Den Danske Landmandsbank, 1971. 250 pp. Pris: Gratis.

I anledning af sit 100-års jubilæum har Den Danske Landmandsbank anmodet professor i finansiering og kreditvæsen ved Handelshøjskolen i København Carl E. Sørensen om at udarbejde en bog, der belyser den økonomiske udvikling i Danmark i de sidste årtier med hovedvægten på 60'ernes ekspansion og på de konklusioner, der kan drages heraf med hensyn til banksystemets betydning for den økonomiske vækst. Det var samtidig bankens ønske, at bogen skulle kunne benyttes som grundlag for undervisningen i finansiering og kreditpolitik ved handelshøjskoler, universiteter og anden videregående uddannelse.

Resultatet foreligger nu under titlen *Kreditmarkedet og industriens ekspansion*. Bogens indhold kan deles i ni afsnit.

Det første afsnit belyser ved hjælp af udviklingen i nogle centrale makrostørrelser siden 1950, hvorfor slutningen af 1950'erne og hele 1960'erne kan betragtes som en ekspansionsperiode. Udviklingen i disse makrostørrelser fremgår af to ubenævnte figurer, der såvel typografisk som metode-mæssigt er vanskeligt tilgængelige; således består ordinataksen i figur 1 af en blan-

ding af procenter og indekstal, mens der slet ingen enhedsangivelse er på ordinataksen i figur 2. Det ville unægteligt have hjulpet meget dersom de tal, hvorpå figurerne er baseret, havde været bragt i et par tabeller. Det samme kan siges om forklarende tekstning af figurerne.

I det andet afsnit – som er udarbejdet af ekspeditionssekretær i handelsministeriet T. Hiort-Lorenzen – tages de økonomiske forhold for industrien som helhed i ekspansionsperioden op til nærmere undersøgelse, idet hovedvægten er lagt på udviklingen i industriens investerings- og finansieringsforhold i perioden 1959-1969. Undersøgelsen – der er baseret på den officielle statistik, der fra forskellige statistikområder kan stykkes sammen om industriens forhold – er en å jourføring og revidering af den undersøgelse af industriens kapital og finansieringsforhold i perioden 1952-1964, der i 1967 blev offentliggjort som bilag i børsudvalgets første betænkning (*Børsen og kapitalmarkedet*. Betænkning nr. 436).

Undersøgelsens hovedresultat er, at mens industriproduktionen målt ved værditilvæksten i perioden 1959-64 i løbende priser steg med 67 pct., steg de faste investeringer i denne periode med 104 pct. I perioden 1964-69 var de tilsvarende tal henholdsvis 57 og 28 pct. I første halvdel af undersøgelsesperioden steg investeringerne således langt hurtigere end produktionen, mens det omvendte forhold gjorde sig gældende i periodens sidste halvdel. De samlede kapitaltilførsler til industrien steg i perioden 1959-64 med 54 pct. og i 1964-69 med 91 pct. I den første periode fulgte industriens egen opsparing – som steg med 65 pct. – så godt med stigningen i den samlede kapitaltilførsel, at selvfinansieringsgraden voksede. I den anden periodehalvdel tabte industriens egen opsparing imidlertid – med en stigningstakt på 35 pct. – terræn; således at industriens selvfinansieringsgrad fra ult. 1964 til ult. 1969 faldt fra 43 til 38 pct. af de samlede passiver.

Ud fra de sammenhænge mellem industriens produktion, investeringer og kapitaltilførsel som undersøgelsen afdækker,